

HADŽI-BADŽE KADUN MEDRESA U TUZLI

U Tuzli su postojale dvije medrese: Behrambegova i Hadži-badže kadun. Prva je daleko poznatija i o njoj se mnogo više znade, pa o njoj drugom prilikom, dok je druga manje poznata i skoro već zaboravljena, pa ćemo o njoj iznijeti neke, iako skromne, podatke s kojima raspolazemo.

Hadži-badže kadun medresu prvi je, koliko nam je poznato, spomenuo prof. Abdurahman-Adil Čokić u svom radu „Muslimanka u domu i javnom životu kroz istoriju“ i to sa svega dvije usputne rečenice. Naime, prof. Čokić iznosi da su se za vrijeme turske vladavine kod nas u Bosni i Hercegovini slabo isticale muslimanke u javnom životu i da se u to doba jedino istakao veći broj muslimanki dobrotvora, koje su ostavile velike zadužbine (vakufe), pa pored ostalih iznosi primjer iz Tuzle i kaže:

„Iz toga doba u Tuzli je poznata Hadži-badže kadun, koja je podigla medresu i ostavila veće vakufe za njezino izdržavanje, te Anber Hatun, koja je podigla mekteb i džamiju i ostavila vakuf za iste. O životu ovih žena nije ništa poblizje poznato.“¹⁾

Dr Muhamed Hadžijahić u svom radu „Badžijanije u Sarajevu i Bosni - Prilog historiji duhovnosti u nas“²⁾, pozivajući se na gornju zabilješku prof. Čokića (koju doslovno citira) za ovu medresu je rekao:

„Medresa Hadži-badže kadun postojala je uporedo (tj. istovremeno, dodao A.A.S.) sa Behrambegovom medresom, koja je ponovo načinjena i ožvjljena na samom početku XIX stoljeća. Nije poznato koja je od ove dvije medrese starija. Jedna od ovih medresa spominje se u oktobru 1674. u izvještaju biskupa Olovčića kao Collegium impiorum Softarum. Medresa Hadži-badže kadune bila je locirana pokraj Poljske kapije, dakle u samom centru Tuzle.³⁾ Još do 1898. u njoj je učio Ahmed Lutfi Čokić“.

1) Glasnik VIS-a u FNRJ, god. III, 1952., br. 8-12, str. 220.

2) Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knj. VII-VIII, Sar. 1982. str. 127.

3) Muhamed Hadžijahić je sasvim dobro kubicirao zgradu medrese. Taj objekat (ali u drugom izdanju) i danas postoji na istom mjestu, mada je preživjeo nekoliko adaptacija, a nedavno i potpunu restauraciju. Naime, poslije požara 1871. godine prvobitna zgrada je iz temelja restaurirana zadržavši prvobitni izgled ili je podignuta sasvim nova drugačijeg izgleda. I ta je zgrada iz 1871. ostala sve do kraja drugog

U fusnoti dr Hadžijahić upućuje na tuzlanski časopis Hikmet V, br. 55, 14.I 1934. str. 206. i to je sve.

Zaista, u časopisu Hikmet pod označenim godištem i brojem postoji članak-nekrolog pod naslovom „Merhum Ahmed Lutfi Čokić“ iz pera urednika Hikmeta koji se potpisao svojim poznatim pseudonimom „Chameran“, a to je h. Ibrahim Hakki Čokić, rođeni brat A. Lutfi Čokića.

Nekrolog je prilično opširan i obiluje interesantnim podacima o rahmetliji, a između ostalog rečeno je da je:

„Ahmed Lutfi je rođen 1878. u Brčkom, a umro 24.XII 1933. godine u Tuzli u 55. godini života. Početne vjerske nauke učio je u Brčkom, a nastao ih je u Tuzli, kad nam je u januaru 1888. godine otac imenovan tuzlanskim muftijom. Ruždiju kao i osnovnu školu svršio je u Tuzli, a onda nastao školovanje u Hadži-badže kadun medresi u Tuzli. Godine 1898. stupio je u Nuvvab (Šerijatsku sudačku školu). Kad je istu svršio (1903. god. unio A.A.S)⁴⁾ imenovan je po tadanjoj rijaseti-ilmiji pomoćnim muderrisom Hadži-badže kadun medrese, a ujedno se upisao na pravni fakultet u Zagrebu...

Nekoliko dana prije očine smrti imenovan je, 1907. godine aksultantom Okružnog suda u Tuzli...“⁵⁾

Znači, ova je medresa postojala i kao medresa djelovala 1903. godine.

---

svjetskog rata neizmijenjena. Medresa, a kasnije ibtidaija (do 1952/53. godine) zajedno sa kancelarijom imama-matičara (od 1928. godine) uvijek je bila na spratu, a u prizemlju je bilo 4-5 lokala (magaza) od kojih je najglavniji na uglu zgrade (otvarao dvije glavne ulice) i dugo vremena služio za knjižaru Jakšića.

Poslije II svjetskog rata ovaj je objekat nacionaliziran sa ostalom vakufskom imovinom u Tuzli, ali je od IZ-e preuzet tek 9.VII 1959. Poslije toga prizemlje je temeljito prerađeno i od 4-5 lokala načinjen je jedan i u njega smještena prodavnica namještaja preduyeća „Šipad“ iz Sarajeva.

Godine 1988. iselio se „Šipad“ i zgrada je u cijelosti porušena, a zatim na istom mjestu u potpuno istoj veličini u istom obliku i izgledu podignuta 1989. Nova zgrada je zadržala prvobitni oblik jer je defakto vjerna kopija prethodne, ali je sada još ljepša. U prizemlju su dvije velike prostorije od kojih je jedna (jugoistočno) namijenjena za lokal i već ima firmu „Kafe-poslastičarnica“, a druga (jugozapadno) je namijenjena za neku reprezentativnu društvenu prostoriju. Između ovih dviju prostorija je mali prolaz za stepenište za sprat sa još nekim manjim pratećim uređajima. Tu su još dvojica raskošno lijepa vrata za ulaz u desnu i lijevu prostoriju, a treća su na uglu zgrade za kafe-poslastičarnicu“. Sve tri ulaza su jednaka sa veoma lijepim tendama, a u cijeloj dužini zgrade sa obje strane istaknut je jedinstven natpis „Kapija“ što asocira na lokalitet stoljećima zvani „Poljska kapija“.

Ranije se u medresu i mekteb ulazilo na dvorišnu kapiju, a iz dvorišta stepeništem penjalo na sprat, dok je to sada preinačeno.

Na priloženoj fotografiji (današnjeg objekta iz 1989. god) vidljivo je svih deset prozora na spratu sa jugozapadne strane i 3 prozora sa jugoistoka, kako je i ranije bilo, tako da se potpuno zadržao prvobitni izgled. Dok u prizemlju svaka dva prozora (u obliku slijepih vrata) približni prozoru za svaki bivši lokal, jer ih je bilo 4-5.

4) Tridesetgodišnji izvještaj Šerijatske sudačke škole u Sarajevu iz 1917. god. str. 104. Sar. Zemaljska štamparija 1917.

5) Hikmet, musul. časopis Tuzla, god. V, 1934. br. 55. str. 205-207.

Iz nekrologa se, također vidi da je A. Lutfi mijenjao zvanja i ustanove. Bio je u nekoliko gradova kotarski predstojnik, pa službenik Zemaljske vlade u Sarajevu, zatim referent Ministarstva vjera u Beogradu itd. Bavio se i pisanjem u listovima. Napisao je nekoliko brošura u Hikmetu...

S obzirom da je 1907. imenovan u Okružni sud u Tuzli, sasvim je normalno da je tim postavljenjem, ako ne i ranije, napustio dužnost pomoćnog muderisa u spomenutoj medresi u kojoj je radio od jedne do maksimum četiri godine.

U istom časopisu Hikmet⁶⁾ napisan je još jedan važan nekrolog iz pera urednika pod pseudonimom Ch (Chameran) posvećen hfz. Halil ef. Seleskoviću. Za njega je rečeno da je umro u Tuzli u utorak 15. oktobra 1935. godine u sedamdesetim godinama svoga života, da je bio „muallim Hadži-badže kadun medrese u Tuzli preko 40 godina...“, da je bio izvrstan nastavnik, i da ga kao takvog žali cijela Tuzla... Bio je dugo godina imam, hatib i vaiz Atik-džamije, ali i imam - matičar od časa kad su oni ispostavljeni (a to je 1928. godine, unio A.A.S), stoga ga i žali sva Tuzla...

Pored ovih podataka iz Hikmeta, ustanovili smo da je Selesković pohadao Šeriatsku sudačku školu u Sarajevu, ali je nije završio nego prekinuo 1894. godine⁷⁾ i da je bio upravitelj Mektebi-ibtidaije u zgradi bivše medrese Hadži-badže kadun.

TEZA O GODINI PRESTANKA RADA MEDRESE

Ako je Selesković bio nastavnik 40 godina, znači da se on odmah 1894. godine, čim je prekinuo školovanje na Šeriatskoj sudačkoj školi, zaposlio u Hadži-badže kadun medresi (i vjerojatno bio nastavnik A. Lutfi Čokiću od 1894. do 1898. koje je godine Čokić prešao u Nuvvab) u svojstvu nastavnika, jer je ona tada imala rang medrese. A kada je taj rang izgubila i bila pretvorena u mektebi-ibtidaiju, Selesković je ostao u njoj u svojstvu muallima sve do smrti.

Međutim, pisac nekrologa za Seleskovića kaže da je bio muallim Hadži-badže kadun medrese u Tuzli preko 40 godina, a ovaj staž ne dijeli na zvanje nastavnika medrese i zvanje muallima u mektebu, pa ovakva konstrukcija rečenice djeluje naizgled kontradiktorno. Nastavnik u mektebu zove se muallim, a nastavnik u medresi muderris, odnosno pomoćnik muderisa, vekil-muderris i slično, pa ovo treba razjasniti.

6) Ibidem, god. VII, period VI, br. 5. str. 153-154.

7) Tridesetgodišnji izvještaj Šer. sud. škole, opu. cit. str. 108, r. br. 23 i Spomenica Šer. sud. škole iz 1937. str. 92. red. br. 19.

Hafiz Halil Selesković i Ahmed Lutfi Čokić su zasigurno bili zadnji nastavnici ove medrese. Godine 1907, a možda i ranije, dužnost muderrisa (pomoćnika) medrese napustio je Čokić, ali je pitanje dokle je kao nastavnik medrese ostao Selesković i kada je ova medresa prestala funkcionirati kao medresa i dobila status mekteba? Mislim da će nam slijedeći podaci to razjasniti i dati odgovor:

a) U „Prvom izvještaju o radu Ulema-medžlisa u Sarajevu“ za period 1930-1932. godine⁸⁾ obuhvaćeno je na području Bosne i Hercegovine 18 medresa koje su radile i 22 koje su prestale da rade. U prvoj grupi je navedena Behrambegova medresa u Tuzli, a Hadži-badže kadun nema ni u prvoj ni u drugoj grupi, što potvrđuje da ona zaista nije postojala kao medresa u periodu 1930-1932. godine.

b) U salnami Mekteb za 1908. godinu⁹⁾ nalazi se „Popis medresa u Bosni i Hercegovini“ gdje je navedeno ukupno 46 medresa, a od toga u tuzlanskom okrugu 14. Ni među njima nema Hadži-badže kadun medresa, što znači da kao medresa nije postojala ni 1908. godine. A Behrambegova je navedena u okrugu Tuzla odmah pod brojem 1. uz oznaku „nova medresa“ - misli se na novu zgradu medrese).

c) U spomenutoj salnami¹⁰⁾ imamo i popis mektebi-ibtidajja u Bosni i Hercegovini poimenično po mjestima u kojima je navedeno 220 ibtidajja lociranih u 90 mjesta. Pod rednim brojem 74 je Donja Tuzla, grad gdje su navedena tri muallima ove ibtidajje. Prvi muallim Ismailefendić hzf. Vehid ef.¹¹⁾, drugi Selesković hzf. Halil ef. i treći Atiković Abdulah ef.

Dakle, Selesković je već 1908. godine muallim, što znači da u toj godini podsigurno nije postojala ova medresa. Ona je svoj medresanski vijek završila do 1907/08. godine kada je otišao A. L. Čokić na novu dužnost u Okružni sud. Naime, Čokić je postavljen 1903. za pomoć muderrisa, a izgleda da je već naredne 1904. medresa ukinuta i pretvorena u mekteb, jer imamo i ovaj podatak:

d) dr Hajrudin Ćurić obrađujući medrese¹²⁾ iznio je da je „Školske godine 1904/05. bila aktivna 41 medresa, dok je neaktivnih bilo 7“ koje je naveo poimenično, i aktivne i neaktivne. U Donjoj Tuzli je naveo samo jednu i

8) Državna štamparija Sarajevo, tačka IV, 1932., str. 19-39.

9) Uredio i izdao Mehmed Džemaludin (Čaušević), Islamska dionička štamparija Sarajevo, god. II. 1326/1908, str. 133-135.

10) Ibidem, str. 128.

11) Ismail Efendić kao najstariji po godinama bio je i upravitelj ibtidajje, a poslije njegove smrti upravu je preuzeo hafiz Halil Selesković do smrti, kaže njihov učenik Fadil ef. Čokić, rođen 1912. iz Tuzle.

12) Hajrudin Ćurić, Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine, Biblioteka kulturno nasljeđe, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983. str. 229.

to aktivnu, a to je bila, sigurno, Behrambegova. Drugu ne spominje. Istina, ovom se podatku možda ne može pokloniti puna vjerodostojnost, jer autor uz ovaj podatak odmah iznosi fusnotu 11 u kojoj je dodao još sedam medresa (pozivajući se na Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906., Zagreb 1906, str. 203) pa se broj sa 41 povećao na 48 zbog čega je moguće da ima još nedostataka. Ipak ga ne treba zanemariti.

Usvoji li se ova koncepcija, smatramo da bi poslije svih ovih podataka bilo suvišno ma šta još navoditi o godini prestanka rada medrese.

ZBOG ČEGA JE MEDRESA IZGUBILA STATUS MEDRESE

Velika je šteta što nemamo podataka o nastavnicima ove medrese prije dvojice posljednjih Seleskovića i Čokića. Čak ne znamo ništa ni o polaznicima medrese, o udžbenicima, životu i radu medrese, pa ni šta je razlog zbog kojeg je medresa ukinuta iako je imala svoju dobru materijalno tehničku bazu: vlastitu zgradu u centru grada i solidan vakuf za održavanje? Pa ipak, čini nam se da možemo lako doći do odgovora bar na zadnje pitanje ako razmotrimo opću situaciju toga vremena u Tuzli, pa i u Bosni:

a) U osmoj i devetoj deceniji XIX vijeka, ako ne i nešto ranije, bio je muderris u Behrambegovoj medresi hadži hafiz Tosun ef. Kifić,¹³⁾ idžazetlija i veoma sposoban, energičan i vrijedan muderris. Bio je ujedno i upravitelj medrese. Pored drugih predmeta posebno je cijenio hifz, pa su mnogi polaznici pred njim postali hafizi.¹⁴⁾ On je podigao veliki ugled Behrambegovoj medresi i znatno je povećao broj njenih polaznika, što posebno ističemo. On je 1878. aktivno učestvovao u borbi protiv okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije na potezu Tuzla-Doboj¹⁵⁾ zajedno sa

13) Tvrdi Refik Mehanović iz Tuzle u svom neobjavljenom radu.

14) Ibidem.

15) Salihspahić Mehmed, „Tuzla u prošlosti i sadašnjosti“, Kalendar Gajret, za 1940. god. str. 248, pišući o nadiranju austrijske okupacione vojske prema Tuzli 1878. na jednom mjestu kaže:

„Kod sela Plani pred Tuzlom Kladnjaci se sudariše sa Švabom. Tu je u predstraži sa jednom grupom Tuzlaka bio Latif Pekarić i Salih Tučić-Sahačija, koji su Švabi nanijeli znatne gubitke. Tu je borba trajala cijeli dan sa zadatkom da zadržavaju Švabu dok glavni otpor spremi muftija sa rahm. Tosun ef. Kifićem“. A na drugom mjestu Salihspahić piše:

„U borbi pored muftije, priča Hamidaga Šehić, svojim junaštvom najviše su se isticali: Tosun ef. Kifić, Hadži Hašimaga Mutevelić, Hadži Alija Mutevelić, Hadži Hašimaga Hadžiefendić, Hadži Mujaga Čilimković, Latif Pekarić i Salih Tučić-Sahačija“.

„Čim je Švabo u ponovnom napadu osvojio Tuzlu, neki Jevrej Toska, saraf, prokazao je austrougarskim vlastima Saliha Tučića-Sahačiju da ih je uhdio kod Gračanice. Na to su Austrijanci odmah strijeljali Saliha Tučića-Sahačiju.“

Mnogi su još stradali, hapšeni, maltretirani i proganjeni, a neki su glave otkupljivali zlatom i srebrom...

Saliha Tučića grob je kasnije obilježen i Salihspahić dalje kaže: „... U očima naroda i danas je Salih Tučić-Sahačija junak i heroj. Na njegovu grobu na padini brijega Trnovac, narod i danas svaki dan, iz pijeteta mu pali svijeću, prolaznici-muslimani prouče mu fatihu.“

pljevaljskim muftijom Mehmed-Vehbi ef. Šemsekadićem (1827. u Taslidži tj. Pljevlju - 29.I 1887. u Istanbulu.¹⁶⁾

Ne znamo da li je Kifić zbog toga imao kakvih neugodnosti, svi su ih ugledniji građani - ratnici imali, i da li je ostao na dužnosti muderrisa i pod okupacijom (a sumnjamo) i dokle, a umro je prema R. Mehanoviću tek oko 1908. godine?

b) Već 1882. ili još sigurnije u vremenu od 1878. do 1882. za muderrisa Behrambegove medrese došao je iz Orašja n/S hafiz Šahbaz ef. Husić (po sjećanju njegovog unuka r. Rizaha i unuke Nusrete Husić ud. Skokić), koji je carigradski idžazetlija i bio vrlo dobar muderris. I on je kao i T. Kifić bio veoma odan hifzu i više sklon turskom nego arapskom jeziku. Dolazak Husića iz Orašja neposredno iza okupacije skoro da potvrđuje smjenjivanje Kifića koji se više ne pojavljuje kao muderris.

c) 1. januara 1888. imenovan je za tuzlanskog muftiju i ujedno muderrisa i upravitelja Behrambegove medrese brčanski muderris hadži-hafiz Muhamed-Haki ef. Čokić,¹⁷⁾ također idžazetlija, veoma stručan, svestrano obrazovan, energičan i dobar organizator. Zajedno sa Š. Husićem oni su podigli još veći ugled Behrambegovoj medresi i znatno povećali broj polaznika. Zaveli su posebni red i izvršili solidnu organizaciju, pa i reformu. Husić je predavao predmete na turskom jeziku i pripremao hafize, a u posebnom odjeljenju medrese predavao je Čokić arapski jezik i predmete na tom jeziku.

Pored predanog rada u medresi ova dva vrijedna pionira povelili su inicijativu za gradnju nove i suvremenije zgrade za potrebe medrese, a muftija je svojim autoritetom isposlovaio, pa je do nekoliko godina oborena prvobitna zgrada stare Atik medrese koja je bila i dotrajala, a na istom mjestu otpočela da se podiže u „etapama“ (kaže A. Benković),¹⁸⁾ nova prekrasna zgrada u arapskom-maurskom stilu, čije je svečano otvorenje obavljeno 29. decembra 1893. Ova medresa sagrađena je troškom od 16.000 forinti.¹⁹⁾

Nova, veoma lijepa i reprezentativna medresanska zgrada, u kojoj su dva velika âlima od kojih je jedan i tuzlanski muftija, i učenje hifza u njoj, podigli su još više ugled ovoj medresi. Sve to je doprinijelo da se rapidno

16) Almanah Bakije, Pokopno društvo Sarajevo za 1972. god. str. 104.

17) Hikmet, op. cit. god. III, 1931., br. 27, str. 75. fusnota uz pjesmu „Mersija“ (tužaljka) na očevom grobu.

18) Ambrozije Benković, Tuzlansko područje negda i sada - s posebnim obzirom na vjerske prilike, Županja-Đakovo, 1971, str. 227. kaže:

„... drugu (džamiju) je podigao Behram-beg i uz nju medresu, školu za vjerske službenike; no kako je i jedna druga zgrada bila dotrajala, to ih je Austrija srušila i na mjestu stare džamije izgradila 1888. sadašnju, što je zovu Atik-džamija, Stara ili Šarena džamija, a na temelju stare medrese sagrađena je, u etapama, druga u arapskom stilu; u njoj je sada dio Muzeja istočne Bosne i Arhiv grada Tuzle.“

19) Hajrudin Čurić, o.c. str. 92. (Musl. školstvo u BiH do 1918. g.)

poveća broj polaznika, ali se istovremeno (što je sasvim normalno) smanjio broj u drugoj medresi, čija se opravdanost daljeg postojanja sve više smanjivala.

A kada se 1906. počelo raditi i na podizanju sprata i daljem proširenju Behrambegove medrese, kako bi mogla primiti još veći broj polaznika i u njoj otvoriti veći internat za polaznike sa strane, to je bio novi udarac za Hadži-Badže kadun medresu. I zaista, 29. aprila 1907. izvršeno je svečano useljenje u proširenoj Behrambegovoj medresi kojoj je podignut sprat.²⁰⁾

Ovu svečanost njen upravitelj i glavni inicijator proširenja M. Hakki Čokić dočekao je na bolesničkoj postelji. Nakon bolovanja od preko dvije godine umro je 24. XI 1907.²¹⁾

Ako ovome dodamo i novonastalu vjersko-prosvjetnu situaciju zbog reforme koju su provodile vjerske vlasti u post-okupacionom periodu, dobit ćemo još potpuniju sliku o razlozima ukidanja druge medrese:

- Naime, u to vrijeme otvarale su se i nicale kao gljive novoformirane mektebi-ibtidaije sa stručnim nastavnicima i suvremenijim programom nastave, pa je tuzlanska muška ibtidaija još 1903. imala preko stotinu djece,²²⁾ a godine 1907. već su se sakupljala sredstva za otvaranje i ženske mektebi-ibtidaije u Tuzli.²³⁾

- U Tuzli je, šta više, istovremeno uveliko radila i ruždija, koja je otvorena veoma rano - prije austrougarske okupacije BiH, i još daleke „1869. godine imala 30 učenika“.²⁴⁾

Ova bujica otvaranja novih reformisanih mekteba - ibtidaija i prvih državnih svjetovnih škola - ruždija²⁵⁾ bio je udarac za sve medrese koje nisu imale potrebne uslove za suvremeniji rad, jer su tadanje vjerske vlasti u okviru reforme (počela 1895) nemilosrdno zatvarale medrese koje su životarile i nisu imale uslove za bolji rad.

Tako je od 48 medresa, koje spominje dr Ćurić (što je već navedeno), početkom 1918. godine, također po H. Ćuriću, bilo svega 38 medresa (strana 230)²⁶⁾, a u mjesecu julu 1930. svega 18, koje su radile i 22, koje su prestale s radom.²⁷⁾ A kada su prilike bile ovakve, sasvim je normalno što je sa ukinu-

20) Ibidem, o.c. str. 92.

21) Hikmet, o.c. god. III. 1931., broj 27. str. 75.

22) Hajrudin Ćurić, Musl. škol. u BiH do 1918. g. o.c. str. 225.

23) Ibidem. str. 225.

24) Ibidem. str. 147.

25) Ibidem, str. 136. Ruždije su „Po svom rangu odgovarale nižoj srednjoj školi i bile su neka vrsta građanske škole ili niže realke“.

26) Ibidem, str. 230.

27) Prvi izvještaj o radu Ulema-medžlisa u Sarajevu... o.c. str. 19-39.

tim medresama i Hadži-badže kadun medresa također izgubila svoj status. Pored svih već iznesenih nedaća ona, šta više, nije imala svoga internata, a formalno je bila ostala i bez potrebnog broja polaznika, tako da više nije bilo ni potrebe za radom ove medrese u Tuzli.

Na drugoj strani Behrambegova medresa imala je srećnije okolnosti i ona je nastavila da živi u još boljim uslovima, a da se proširuje i stalno reformiše prema vremenu i prilikama. Hadži-badže kadun medresa se ugasila i degradirala na rang mektebi-ibtidaije, koja je živjela i radila u istoj zgradi bivše medrese. Taj njen drugi život ugasio se u aprilu 1952., odnosno 1953. kada su prestali s radom svi mektebi u BiH.

Što se, pak, tiče zgrade ona je i nadalje decenijama u narodu nosila naziv medrese iako se u njoj obavljala mektebska nastava. Narod joj nije htio promijeniti naziv iako je ona promijenila funkciju. A to nam upravo daje odgovor zašto je urednik Hikmeta u nekrologu posvećenom hafizu Seleskoviću rekao da je bio „muallim Hadži-badže kadun medrese u Tuzli preko 40 godina“. Tako je mogao reći zbog toga što se za muallime u ovoj zgradi govorilo u narodu da su muallimi u Hadži-badže kadun medresi, a ne u mektebu. A to na prvi pogled zaista djeluje kontradiktorno. Ali, koliko kontradiktorno, toliko i korisno, jer se time u izvjesnom smislu očuvalo sjećanje na bivšu medresu i tuzlanskog vakifa uvaženu Hadži-badže kadunu kojoj, nažalost još ne znamo rođeno ime i prezime.

VAKUF HADŽI-BADŽE KADUN

1) U Odboru IZ-e u Tuzli nalazi se deblja katastarska knjiga pod naslovom: Izvaci za gradske vakufe - Tuzla, u kojoj su 24 samostalna vakufa grada Tuzle (1-24 izvatka). Pod rednim brojem 11 (ranije treći po redu) uvršten je vakuf Hadži-badže kadune.

Ako se saberu zemljišne površine od sve četiri katastarske opštine, proizilazi da je ovaj vakuf imao 104.660 m², a to je 104 dunuma i 660 m² odnosno preko 10 hektara, a to je velika površina.

2) U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu nalaze se Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini za godine 1889, 1890, 1912. i 1913. i to individualno po mjestima. Tako u 1912. i 1913. godini imamo podatke o vakufu Hadži-badže kadun (dok u 1889. i 1890. godine, neshvatljivo, uopće ih nema, a postoje za Behrambeg i druge vakufe u Tuzli).²⁸⁾

---

28) „Proračuni vakufa u BiH...“ str. 336-337.

a) Proračun Hadži-badže kadun vakufa za 1913. godinu:

Magaze pod stavkama 1-4 ovog proračuna, predpostavljamo, da su to lokali koji se vide na slici u prizemlju medrese - kasnije mektebi-ibtidajje.

b) Proračun Hadži-badže kadun vakufa za 1912. godinu:

U ovoj godini ni prihodi, a ni rashodi nisu prikazani individualno po stavkama, nego u ukupnim pokazateljima, koji izgledaju ovako:

Višak od blizu jedne trećine ukupnog prihoda u ovoj godini govori o snazi vakufa, a cijeli obračun dokaz više da ni u 1912. pa ni u 1913. godini nije postojala medresa, odnosno da je u tim godinama bila mektebi-ibtidajja.

U iznesenim podacima o vakufskoj imovini pod tačkom 1) imamo pojedinačne zemljišne površine za svaki pojedini gruntovni uložak i to s oznakama parcele po vrsti, nazivu i klasi zemljišta, pa čak i ukupne površine po katastarskim općinama (Tuzla, Priluk, Slavinovići i Vršani), na osnovu čega nam je detaljno vidljiva cjelokupna imovina ovog vakufa, a dok pod tačkom 2) u „Budžetskom proračunu za godine 1913., i 1912.“ imamo ukupne, a i pojedinačne novčane prihode po pojedinim zemljišnim parcelama, a rashode po pojedinim budžetskim stavkama, pa bi ovo bio kompletan prikaz ovog vakufa u navedenim periodima.

O STAROSTI MEDRESE

Kod nas, nažalost, malo koja medresa, džamija, mekteb, tekija i ostali vakufski objekti imaju sačuvane vakufname, pa čak ni godišnje obračune. Nemaju ih ni tuzlanske medrese, a od desetak džamija, ima samo jedna.

M. Hadžijahić u svom radu Badžijanije u Sarajevu i Bosni, koji smo već citirali, osvrćući se na starost ove medrese je rekao:

„Nije poznato koja je od ove dvije medrese starija. Jedna od ovih medresa spominje se u oktobru 1674...“, a Adem Handžić u svom djelu,²⁹⁾ koje smo također spomenuli, govoreći o Behrambegovoj džamiji i medresi kaže:

„Samo prva džamija (stârâ) ostala je kroz cijeli XVI vijek bezimena, očito carska. U XVII vijeku, međutim, i ona dobiva svoje ime. Naime, oko sredine tog vijeka Behrambeg nju je generalno restaurirao, pa se od tada naziva Behram-begova džamija. Taj Behram-beg, o kome nažalost nemamo nikakvih drugih podataka istodobno je utemeljio pored te džamije i medresu koja se prvi put spominje 1674. godine“. U fusnoti za ovu vijest kaže:

„Medresu, naime, spominje biskup Olovčić (1674), koju na latinskom nazivu Collegium impiorum Softarum (=kolegij nevjernih softi)...“.

29) Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u VI vijeku, Svjetlost, Sarajevo, 1975. o.c. str. 157.

Za razliku od M. Hadžijahića i A. Handžića Hamdija Kreševljaković, govoreći o tuzlanskim vakufima, kaže:

„Još jedan jak vakuf osnovao je neki Behram-beg i podigao jednu medresu prije 1626. godine, koja je donedavno radila.“³⁰⁾ Dakle, starost medrese povećava za oko 50 godina.

Ovaj podatak Kreševljaković je objavio i u Frontu slobode u Tuzli, godina X, broj 329, od 31. XII 1952. str. 4.

I na koncu, svim ovim podacima treba dodati i ovo:

Behrambegova džamija je locirana u jezgru Tuzle u prvoj i najstarijoj Atik-mahali, bila opasana s prvim pojasom tuzlanske tvrđave i dobila naziv Atik-džamija. Njena medresa, pak, sagrađena je u njenoj neposrednoj blizini i u prošlosti se dugo vremena također zvala Atik-medresa³¹⁾ (Stara medresa). Na drugoj strani, lokacija Hadži-badže kadun medrese je u zanatsko-trgovačkom centru Tuzle na Poljskoj kapiji, tada periferiji naselja uz drugi pojas tuzlanskog zida. Sve ovo govori da je sigurno Behrambegova medresa starija od Hadži-badže kadun medrese i da se podatak biskupa Olovčića u kojem je 1674. spomenuta medresa u Tuzli, a što iznose i Hadžijahić, i Handžić, i Kreševljaković, sigurno odnosi na Behrambegovu medresu, jer je ona starija od Hadži-badže kadun medrese.

MEDRESA GORJELA U VELIKOM POŽARU TUZLE

Dana 9. ili 10. septembra 1871. godine dogodio se veliki požar u Tuzli u kojem je stradala uglavnom tuzlanska čaršija. H. Ćurić o tom požaru kaže: „U velikom požaru u Tuzli koji je izbio 10. septembra 1871. izgorjelo je mnogo kuća, jedan mekteb, medresa itd. Medresa je nešto kasnije obnovljena... požar koji se pojavio na krovu jedne odaje medrese odmah je ugašen... medresa se nalazila u mahali Poljska kapija, u blizini 'telegraphane'.³²⁾

A Hamdija Kreševljaković o ovom požaru iznosi opširnije podatke pa kaže:

„Tu je čaršiju zadesio jedan strašan požar 9. rujna 1871. Tada je izgorjelo 296 dućana, 13 magaza, čaršijska džamija, medresa, pet hanova, 12 ka-

---

30) Hamdija Kreševljaković, „Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini“, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Djela, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knjiga 12, Sarajevo 1961. str. 97. Ovaj podatak Kreševljaković je iznio i u Frontu slobode Tuzla pod naslovom „Tuzla kroz istoriju“ broj 330, od 9. I 1953. str. 3.

31) Š.Š. (=Ševket Šabić, muderris), Niža okružna medresa u Tuzli, „Izvjestaj za 1939/40. škol. godinu“, Štamparija Riste Sekulića, Tuzla, str. 3.

32) Hajrudin Ćurić, „Školstvo u Sjeveroistočnoj Bosni posljednjih decenija turske vladavine“, Zavičajni muzej u Tuzli, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knj. II, Tuzla 1958. s. 176.

fana, 3 mejhane, dvije solare i više kuća pod gradom. Iz ovih se brojeva približno vidi kolika je bila tuzlanska čaršija.³³⁾

Kreševljakovićeve podatke prenio je doslovno i A. Handžić u svoje djelo, koje smo već citirali, i objasnio da je izgorjela Hadži Hasanova džamija.³⁴⁾

Da li je požar bio 9. ili 10. septembra, ova dva historičara se razilaze, a to je sporedno. Najprije je bio noću 9. na 10. septembar 1871.

RIJEČ-DVIJE O NAZIVU MEDRESE

Kako je već izneseno medresa je nosila naziv po svom legatoru (vakifu), izvjesnoj Hadži-badže kaduni iz Tuzle. A tko je dotična osoba, kada je živjela, kako joj je pravo - rođeno ime i prezime, je li se udavala, je li osobno išla na hadž itd., to ništa ne znamo. (Džemal Ćilimković, penzioner iz Tuzle smatra da je iz porodice Tuzlića). Naziv njene medrese, u izvjesnom smislu, su tri njene „titule“ pijeteta, pa i to treba objasniti:

- Pojam hadži (kod nas i sa nastavkom (j) radi deklinacije) dodaje se uz ime osobe koja je obavila hadž. Istina, za ženu koja obavi hadž često se doda i dodatak: hadža, hadže, pa onda u nekim podacima kod ovog naziva susrećemo se sa sve tri varijante. Takav je upravo slučaj i kod naše velike dobrotvorke.

- Pojam badže, opširno je objašnjavao M. Hadžijahić u svom već citiranom, iscrpnom radu „Badžijanije...“ str. 111 i 112, pa ćemo preuzeti njegovo tumačenje. On kaže da se riječi badži i badžijani označuju kao tesavvufski termini i dodaje: Sufije su smatrale badžijanijama žene koje su u tarikatu, analogno pojmu brat za muške pripadnike tarikata. Šejhovu ženu također su nazivali badži (sestra-majka). Badže su prisustvovala derviškim sastancima. Neke su stigle čak do stupnja šejha i donosile šejhovsku odjeću. Tako se po našem mišljenju, u slobodnijem značenju riječ, badža može prevesti i kao žena-derviš. Kakav je slučaj i koji stepen kod naše uvažene dobrotvorke, to ne znamo.

- Pojam kaduna je turcizam u značenju gospođa, ugledna žena, dobra domaćica...

Ovim smo iscrpili naše podatke. Ali je sve ovo premalo o jednom značajnom vjersko-prosvjetnom zavodu i njegovom kulturno-vaspitnom djelovanju. Držeći se pravila u šeriatskim propisima: „Mā lā judreku kullu-

33) Hamdija Kreševljaković, Esnafi i obrti... o.c. str. 98.

34) Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, o.c. str. 180.ž*

hu, lā jutreku kulluhu!“ (Ono što se ne može postići u cijelosti, ne treba ni ostaviti u cijelosti). Dakle, gdje se ne može sve steći ne mora se ni sve ostaviti. Ili još bolje, ako se ne može uraditi cjelovito nastojimo da učimo djelomično. A naš narod lijepo kaže: Bolje išta, nego ništa. Držeći se toga pravila nastao je ovaj skromni rad, nadati se da će nova istraživanja o ovoj medresi upotpuniti date podatke i još ih temeljitije obraditi.

HADŽI BADŽE KADUN MEDRESA IN TUZLA

Besides the Behrambey's medresa, there was until the beginning of the XXth century another rather well known medresa in Tuzla, the Hadži Badže kadun medresa. Which of these two was the first to be founded is rather difficult to tell, since the founding papers of the Hadži Badže kadun medresa were not preserved, just like the one of Behrambey's medresa, but the former is mentioned in 1626 as already existing. Medresa had its own building and a sizeable vakuf for its maintenance. It was opened till 1907, when its second muderris Ahmed Lutfi Čokić was transferred to the district court in Tuzla. The building of the medresa was used later for the mektebi-ibtidaijje till 1953, when all mektebs were closed by the order of the government. This medresa, as well as the others, played an important role in the religious-educational life of Muslims in Tuzla and its vicinity.